

İNSANLIĞIN SONSUZ ACILARININ SEMBOİLÜ OLAN BİR KERKÜK MÂNİSİ VE ÇÖZÜMLEMESİ

Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU*
Oğuzhan OĞUZTÜRK**

Öz: Halk edebiyatının genellikle anonim ürünlerinden biri olan mâni; sadece Anadolu ve çevresi ile sınırlı kalmamış Türklüğün geniş coğrafyasında da varlığını sürdürmüş; duyguların, düşüncelerin, aşkların, ıstırapların, özlemlerin, yaşamın ve ölümün en yoğun ifadelerle, edebi ve estetik bir çerçevede dile getirilmesine aracı olmuştur. Bu çalışmada, insanın en büyük korkularından biri olan ölüm gerçeği ile nasıl yüzleştiğini ve derin hüznler, tükenmez acılar yaşamış bir kent olan Kerkük'ün içerisinde bulunduğu durumu da özetleyen bir mâninin, metin çözümlemesi yöntemiyle incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: mâni, anonim, Halk edebiyatı, Halk şiiri, Türk, Kerkük, çözümleme

A KIRKUK FOLK BALLAD SYMBOLİZİNG THE ENDLESS AGONİES OF HUMANİTY AND İTS ANALYSİS

Abstract: One of the anonymous product of folk literatüre mania has not only limited to Anatolia and its surroundings have been able to maintain its presence in Turk's vast geography. Feelings, thoughts, of love, of suffering, of longing, of life and death with the most intense emotions, the tool has been raised in the literary and aesthetic framevork. In this study, deep sorrovvs, interminable suffering bulundgu in the city of Kirkuk, an attempt will be made a condition experienced mania summarizing the investigation.

Key Words: Mania, Anonymous Folk Literatüre, Folk Poem, Turkey, Kerkük, analysis

1. Kavramsal Çerçeve

Anonim halk şiirinin en küçük ve en yaygın nazım biçimi olan mâni, gerek Anadolu gerekse Anadolu dışında geniş Türk coğrafyasına

Geliş tarihi: 11 Temmuz 2017

Kabul tarihi: 18 Temmuz 2017

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, sdurukoglu@gmail.com

**İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü .

yayılmış bir edebi gelenek ve edebi tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bahsi geçen bu gelenek asırlarca varlığını sürdürmüş; insanımızın gözlemlerinden, hayat tecrübelerinden, hayatı algılama biçimlerinden,; duyuş, düşünüş ve yaşayış tarzlarından kısacası var oluş süreçlerini anlama ve anlamlandırma çabalarının birer ürünü olarak ortaya çıkmıştır:

"Kısa olmaları bakımından, halk bilgisi ürünlerinden fıkralar gibi kolayca öğrenilebilen veya ezberlenebilen bir özelliğe sahip olmaları, mânilerin halk arasında yayılmasını kolaylaştırmakta ve bu suretle de ilk yaratıcılarından bağımsızlaşan mâniler, bütün toplumun edebî mahsulü yani "anonim" ürün hâlini almaktadır. (Ekici, 2002: 24) Âşık ve şairlere ait, az da olsa söyleyicisi belli olan mânilere de rastlanmaktadır. (Şimşek, 2015: 76)

Mâni, genellikle yedi heceden oluşan, beşten on yedi, on sekiz dizeye kadar uzayabilse de (Şimşek, 2015: 79) dört dizelik bir türdür. Tek dörtlük içinde tam bir anlam bütünlüğü gösterir. Genellikle anlamın ağırlığı üçüncü ve dördüncü dizelerdedir. Mânilerde anlamın dört dizeye yayılması ve ilk iki dizede çizilen tablo mâniyi estetik bir yapıya kavuşturur: "Birçok araştırmacı, mânilerde ilk iki mısranın 'doldurma' mısra olduğunu, asıl söylenmek istenen konunun son iki mısra da anlatıldığını iddia etseler de, çoğu mânilerde, dört mısra arasında anlam bütünlüğünün olduğunu görmekteyiz." (Şimşek, 2015: 75-76) En başarılı mâniler dört dizenin de bir anlam için bir araya geldiği mânilerdir.

İlk iki dize mâninin dış dünyayla bağıdır. Üçüncü ve dördüncü dizede duygu ve düşünce ortaya konur. Mânilerin doğaçlama söylenmesi mâniiyi iki bölüme ayırır. Birinci bölüm genellikle hazırlıktır ve mâniciye kafiye, söz için zaman kazandırır. Mânici için birinci bölüm çağrışım, duygu ve düşünce için hareket noktasıdır (Boratav, 1978: 185-197).

Mâni; "... dört artı üç (4+3=7) duraklı ve "a a x a" şeklinde bir kafiye yapısından oluşan bir türdür. "Ancak istisnai de olsa hece ve dize sayıları farklı olan mâniler de vardır." (Kaya, 2007: 78). Halk arasında mâni söylemek için "mâni yakmak", "mâni düzmek", "mâni atmak" deyimleri kullanılırken mâni söyleyen kişilere genellikle "mânici", "mahmıcı", "mâni yakıcı", "mâni düzcü" (Dizdaroğlu, 1969: 67), "mâni atıcı", "mânici başı", "manidar" (Büyükokutan, 2007: 256) adı verilmektedir.

Mânilerde, mâninin kafiye ve redif bölümüne ayak adı verilir.

Mâniciden ayak bulması, ayağı ayağına denk getirmesi beklenir. Mâniler; "mânici, mâni yakıcı, mâni düzücü, mâni atıcı" adı verilen kişiler tarafından doğmaca olarak özel bir ezgiyle söylenir." (Dizdaroğlu, 1969: 67). Bu bilgiler ışığında mâni metnine ve çözümlemesine geçebiliriz.

2. Metin

Kazan ağlar
Od yanar kazan ağlar
Burda bir garip ölüp
Türbesin kazan ağlar. (Akkoyunlu:1994: 2)

3. Şekil Özellikleri

3.1. Kafiye ve Redif

Mâniyi, diğer Türk halk şiiri ürünlerinden ayıran en önemli fark, kafiye düzeni ve bağımsız dörtlükler halinde söylenmesidir. Mânilerin kafiye düzeni genellikle a x a şeklindedir. İncelediğimiz mâni de bu özellikleri taşımaktadır.

<i>Kazan ağlar</i>	a
<i>Od yanar kazan ağlar</i>	a
<i>Burda bir garip ölüp</i>	x
<i>Türbesin kazan ağlar.</i>	a

İncelemeye esas alınan mâninin birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kendi içinde kafiyeli üçüncü mısra ise serbest kafiyelidir. Üçüncü mısranın serbest olması, mâni söylemeyi kolaylaştırmak içindir. İlk mısralar mâniye hazırlık evresidir ama doldurma dize değil bilakis anlam bütünlüğünü destekler mahiyettedir. Asıl anlatılmak istenen duygu ve düşünceler dört dizeye yayılmış, dağıtılmış durumdadır. Üzerinde durduğumuz mâninin şekil özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

Mâninin kafiye düzeni: aaxa

Mâninin kafiyesi: kazan, kafiye türü cinas'tır. –ağlar kelimesi rediftir. (Şimşek, 2015: 78)

3.2. Ölçü ve Uyak

<i>Kazan ağlar</i>	4
<i>Od yanar/ kazan ağlar</i>	3+4 =7
<i>Burda bir /garip ölüp</i>	5+2 = 7
<i>Türbesin/ kazan ağlar</i>	3+4 = 7

Mâniler genellikle yedili hece vezniyle söylenir ancak az da olsa

dört, beş, altı, sekiz ve on bir heceli mânilere de rastlanır. İncelemeye konu olan mâni kesik mâni olduğu için ilk mısra da 4 hece diğer üç mısra da 7 hece bulunmaktadır. Mâni ilk mısra hariç 7'li hece ölçüsü ile ve duraksız olarak yazılmıştır. (Şimşek, 2015: 78)

3.3. Mısra Sayısı

Mâniler çoğunlukla dört mısradan oluşur. Bazen mısra sayısının azaldığı, ikiye, üçe düştüğü de görülür. Beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir mısralı ve mısra sayısı daha fazla olan (5'den 16-17 dizeye kadar) mâniler de vardır. Bu konuda araştırmacıların çoğu birleşmesine rağmen farklı görüşte olan araştırmacılar da vardır. (Şimşek, 2015: 75) İncelemeye konu olan mâninin mısra sayısı dördür.

4. İçerik Çözümlemesi

Mâni insan üretimi bir ürün olduğu için insana dair her şey mâninin içeriğinin oluşmasında rol oynayabilir. Çelik, (2005: 95-96) mânilerin içeriği ile ilgili şunları söyler: "Mânilerin söylendiği şartlar ve çevre unsurları, onun muhtevasının oluşmasında en etkili faktördür. Çünkü mânilerde doğumdan ölüme kadar hayatın her safhasını; kaynana, kaynata, gelin ilişkileri, başlık parası ve diğer bütün boyutlarıyla aileyi; sevinç, üzüntü, öfke, haset, umut-umutsuzluk, özlem, gurbet, ayrılık, ölüm, yalnızlık gibi bütün duygu ve düşünceleri; toplumda kabul görmüş bütün değer yargılarını, töreyi, gelenek, görenek ve âdetleri; tarihî olayları, toplumun aksayan yanlarını, gizli-açık dertlerini, dileklerini, yönetimden beklediklerini, mizah anlayışlarını, inançlarını, batıl itikatlarını, kısacası her yönüyle yöre insanının özelliklerini bulmak mümkündür".

İncelememize konu olan mâni de insana dair duyguların en acı ve katlanılmaz olanlarından birine, ölüm gerçeğine ve ölümün geride kalan insanlara yaşattıklarına dair sanat, edebiyat ve insanlık tarihine düşülmüş bir dipnottur. İçeriği açılırsak alt metinler şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Kazan ağlar: Bir mutfak aracı olan kazan / kazma işini yapan ağlar.

Od yanar kazan ağlar: Ateş yanar kazan ağlar.

Burda bir garip ölüp: Garip bir kişi ölmüştür.

Türbesin kazan ağlar: Ölen kişinin türbesini kazan kişi ağlar.

Mâniyi incelediğimizde ilk mısra da geçen "kazan ağlar" ifadesi

hem kazma eylemini gerçekleştiren kişinin ağlamasına hem de bir mutfak aleti olan ve ölümlerin yıkanması için su kaynatılan, dolayısıyla cenaze törenlerinin doğal bir parçası olan kazanın ağlamasına karşılık gelmektedir.

İkinci mısradaki "od yanar kazan ağlar" ifadesinden ateşin yandığı bunun üzerine konan kazanın ağladığı anlamını çıkarmaktayız. Tasvirin gözümüzde uyandırdığı imge, kaynayan kazanda suyun buharlaşması imgesidir. Yakan ateş, yanan sudur. Ağlatan ateş, ağlayan sudur. Ateş ve su birbirinin zıddıdır. Zıtlıklar birbirlerini anlaşılır kılıp açıklarken diğer yandan bir bütünün parçalarını oluştururlar. Burada anasır-ı erba denen dört unsurdan ikisini bir arada görmekteyiz. Hava ve toprak da hayatın olduğu gibi cenaze töreninin de doğal uzantılarıdır. Ölenler toprağın sinesine emanet edilir ve hava ile teması sonucunda beden dönüşüm geçirir.

Üçüncü mısradaki asıl anlatılmak istenen düşünceye giriş yapılmış ve dördüncü mısra ile söylenmesi murat edilen düşünceler dile getirilmiştir. Her ölüm erken ölümdür ve kalanlar için sancılıdır. Ölüm ile garip kelimesinin yan yana getirilmesi var olan trajediyi ikiye katlar. Garip kimsesizliğin ve sahipsizliğin ifadesidir. Kerkük Türkmenleri bu anlamda, Türk devletinden ve milletinden koparıldıkları için sahipsiz kalmışlar ve pek çok katliam ve soykırıma uğratılmışlardır. (Duruoğlu-Salıklar; 2016)

Son bölümde gariplik ve kimsesizlik üzerine ölenlerin durumları tasvir edilmeye çalışılmış ve bu gariplik ve çaresizlik karşısında insanlığın acizliği dile getirilmiştir. Mânîyi detaylı bir şekilde incelediğimizde yoğun bir yalnızlık ve bu yalnızlığın getirmiş olduğu çaresizlik ve garibanlık duyguları ile karşı karşıya geliriz. Öyle ki bu yalnızlık arkasından ağlayacak birisinin olmaması kadar devasa boyutlara ulaşan bir yalnızlıktır. Dolayısıyla ağlama işi ölen kişinin mezarını kazacak olan kişiye düşmüştür. Bu yalnızlık;

*“Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı”*

diyen Fuzûlî'nin yaşadığı gerçek ve rüya rüzgârlarındaki bir yaprak yalnızlığından öte bir yalnızlıktır, bu yalnızlık insanı kapısını sabah rüzgârından başka kimsenin açamayacağı bir duruma düşüren yalnızlıktır. Fuzulî'nin memleketinde garipliğin, çaresizliğin, tükenen umut-

ların yalnızlığıdır. Bu yalnızlık sıradan bir şahsın bağrında yanan ateşten öte bir şehrin, bir kültürün, bir mirasın ve her şeyden evvel bir emanetin yalnızlığıdır. Bu yalnızlık Kerkük'ün yalnızlığıdır aslında. Şairinin buhranlı gönlünde peyda olan feveranlarının yöneldiği şehirdir Kerkük, umutların tükendiği ve hiç yeşermediği ve sakinlerinin kendi kaderine terkedildiği bir şehir. Dolayısıyla mâniye yön veren ana duygu, şehrin ve dolayısıyla şehrin insanının, büyüyerek bir milleti de içine çeken yalnızlığıdır.

Mânide mezar yerine türbe kelimesinin tercih edilmesi de ayrıca dikkate değer ve manidardır. Türbe ünlü kişilerin, devlet adamlarının, din âlimlerinin mezarlarının bulunduğu oda şeklindeki yapıdır. Türbe ölen kişinin mezarını koruduğu gibi ziyarete gelenleri de yağmurdan, çamurdan korur. Garip bir kişiye türbe kazılması ironik / eleştirel bir anlatımı düşündürür. Mâniyi söyleyen, sağlığında adı sanı, değeri bilinmeyen, varlığı önemsenmeyen gariplerin, öldükten sonra olsun değer görmesini ve unutulmamasını arzu ve temenni etmektedir. Yaşarken koruyup kollamadığımız insanlara ölünce olsun sahip çıkalım ve bunu da gösterelim düşüncesi, mânide mezar yerine türbe kelimesini öne çıkarmıştır.

Güftesi Ali Şevket Bey'e, bestesi Sadettin Kaynak'a ait olan aşağıdaki şarkı sözü de türbeye yüklenen anlamı açıklayıcı ve destekleyici mahiyettedir:

*“Öldürdüğünüz aşk-ı perişanımı gömdüm
Bir türbe ki ruhum gelen ağlar, giden ağlar...”* (www.turksanatmuzigi.org)

İncelediğimiz mânide en çok yinelenen sözcük “ağlamak” (3) eylemidir. Türbeler, gelenler ister ağlasın ister dua etsin, ölümsüz olmak isteyen insanoğlunun doğasına en uygun biçimde inşa edilen, unutulmaya karşı alınmış en somut ve yaygın önlemlerden biridir.

5. Sonuç

Ele alınan mâni şekil ve içerik özellikleri bakımından belli başlıklar altında incelenmiş, mâni türüne uygun özellikler taşıdığı saptanmış ve içerik çözümlemesi bölümünde mâninin ana duygusunun tespiti-nden sonra bu duygu mâninin vücuda getirildiği şehir merkezli yorumlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuç mâninin insan gerçeğinden

ve ortaya konulduğu coğrafyanın sosyal ve siyasi özelliklerinden bağımsız olmadığı düşüncesidir.

Bu ilişki her mâni örneği için geçerli olmasa da birçok mâni için bu bakış açısının kulağımıza fısıldayacağı gerçekler mevcuttur.. Mâninin ortaya çıktığı insani öz ile coğrafyadan parçalar taşıdığı ve bir yönüyle o cevheri ve ilişkiler ağını anlamlı ve anlaşılır kılma çabasının bir ürünü olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurmamız gerekir. Nitekim incelemeye konu olan mâni her yönüyle bizlere bu gerçeği haykırmaktadır. Ölüm kaçınılmaz, ağlamak çaresizliğimizde sığındığımız tek tessellidir. Mâniye ruh üflenen Kerkük coğrafyası, sahipsiz insanların, gariplerin yaşadığı ve sürekli itilip kakıldığı, dirilerinin ve ölülerinin sahipsiz kaldığı bir coğrafyadır. Bu yazgı değişmelidir.

KAYNAKÇA

BORATAV, Pertev Naili (1978), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi.

BÜYÜKOKUTAN, Aslı (2007), "Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinde Mâni Söyleme Geleneği", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, XIII/41 Bahar.

ÇELİK, Ali (2005), Mânilerimiz ve Trabzon Mânileri, Ankara: Akçağ Yayınları.

DİZDAROĞLU, Hikmet (1969), Halk Şiirinde Türler, Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı., Ankara: TDK Yayınları

DURUKOĞLU, Salim – Sevim SALİK (2016), Kaybolan Millet Türklerin Uğradığı İşkence Sürgün Katliam ve Soykırımlar Sözlüğü, İstanbul: Tuzla Belediyesi Kültür Yayınları.

EKİCİ, Metin (2002), "Ödemiş Yöresi Mânileri Üzerine Bir Değerlendirme", İstanbul Motif Dergisi.

KAYA, Doğan (2007), "Müstezat Mâni" Terimi Doğru Mudur?", IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği Sempozyumu Bildirileri- Mâniler, İzmir.

ŞİMŞEK, Esmâ (2015), "Anonim Halk Şiiri İçerisinde Manilerin Yeri", Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, Sayı 5, s. 59-87.

TERZİBAŞI, Ata (1975), Kerkük Hoyratları ve Manileri, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

www.turksanatmuzigi.org/ eserlerimiz/sarkilarimiz/, Son Erişim Tarihi 10.09.2017.

ZİYAT, Akkoyunlu (1994), "Kerkük Ağzında Mani ve Hoyrata Dair" Millî Folklor Üç Aylık Türk Dünyası Folklor Dergisi CİLT: 2 YIL: 4 SAYI: 14.